

Cs. Jónás Erzsébet

Kettős portré villanófényben

(Ratkó József Viszockij-fordításainak elemzése)

Nyíregyháza: Krúdy Könyvkiadó, 2008. 149 p.

Cs. Jónás Erzsébet, akit a tudományos közvélemény elsősorban a Csehov-drámák magyar fordításainak szövegsemantikai vizsgálatai alapján ismerhetett meg, legújabb kötetében új témával lepte meg az olvasót: Viszockij-dalszövegek fordításait mutatja be a hermeneutika és a fordításstiliztika elméleti keretébe ágyazva. Viszockij dalaival még a 70-es években, a Moszkvában töltött egyetemi részképzés során ismerkedett meg, verseivel azonban csak sokkal később került közelebbi kapcsolatba, Ratkó József – korábban nyíregyházi költő és újságíró – közvetítésével. 2000-ben jelent meg Miskolcon a Felsőmagyarországi Kiadó gondozásában egy Ratkó József összes verseit és műfordításait is tartalmazó kötet, amelyben kilenc Viszockij-dalszöveg fordítása is szerepel.

A Nyíregyházi Főiskola Orosz Tanszékének vezetőjét az a gondolat foglalkoztatta, hogy miért éppen ezt a kilenc dalszöveget választotta ki Ratkó József. A verseket elolvastva derült ki, hogy a két költő témaválasztása között sok hasonlóság van. A felvetődő kérdések – a szabadság, a szerelem, a férfi és a nő kapcsolata, a kitaszítottság érzése és a barátság köteléke – napjainkban is olyan témák, amelyek a fiatalságot foglalkoztatják. Így lett a szóban forgó kilenc dalszöveg a kreatív szövegfeldolgozás része az orosz nyelvi gyakorlati foglalkozásokon, s ezért lett Cs. Jónás Erzsébet új könyvének címe *Kettős portré villanófényben*.

A kötet rövid *Előszó*val indít, s a vizsgált életművekhez kapcsolódó, az irodalmi lexikonok szócikkeire emlékeztető tömörségű két életrajzi vázlattal fejeződik be. Ami e két végpont között van, az hét tanulmány, amelyek a két költő műveit egymás vonatkozásában mutatják be. Része még a kötetnek az a

Melléklet című összeállítás (pp. 112–146), melyben kilenc orosz nyelvű Viszockij-vers szerepel, ezek összesen húsz magyarra fordított változatával. Olvashatjuk a versek szó szerinti fordítását, ezeket a tanulmánykötet szerzője, Cs. Jónás Erzsébet készítette, s nyolc verset Ratkó József már említett kilenc Viszockij-fordítása közül. (Bár nem a *Melléklet*ben, de az egyik elemzésben megtaláljuk a kilencedik Ratkó József által fordított Viszockij-verset is, *Marinának* címmel). Két alkotást Dudás Sándornak, illetve Erdélyi Z. Lászlónak a fordításában is elolvashatunk.

A kötet valamennyi írása megjelent már nyomtatott formában – részben önálló munkaként, részben konferenciakötetek, más gyűjteményes kötetek vagy éppen e folyóirat lapjain –, így egybegyűjtve mégis többet s újat mondanak még azoknak is, akik az írássok egy részét már olvasták. Az egybegyűjtött tanulmányok lehetővé teszik a két egyaránt tragikus sorsú költő alkotói munkásságának, továbbá a Ratkó József fordításában elkészült kilenc Viszockij-vers jellemzőinek elmélyültebb megismerését.

A kötet első, *Interpretáció, dimenzióváltás, szemantikai háló. Hermeneutika, befogadasesztétika és szemiotika a fordításelemzésben* címet viselő tanulmánya (pp. 9–25) három témakört ölel fel. Az első vizsgált témakör a hermeneutika mint az interpretáció, az értelmezés tudományának bemutatása és a fordítással való kapcsolódásának, az újrafordítások szükségességének az elemzése. A szerző a hermeneutika és a funkcionális stilisztika megközelítési lehetőségeit terjeszti ki a fordítás folyamatának vizsgálatára, kiemelve a fordító mint olvasó *értelmezési horizontját*. Azt vizsgálva, hogy milyen tényezők befolyásolják a befogadó-fordító alkotói tevékenységét, a következőket emeli ki: A célnyelvi szövegalkotás során a fordítóra három normarendszer hat: a forrásnyelvi mű szociokulturális kontextusa, a célnyelvi olvasók elvárásai és befogadói szintje, valamint a fordítói norma. Ezen utóbbi „a fordító saját befogadói és értékelő rendszere” (p. 14). Ki-

emeli továbbá, hogy a fordítás kétszeres receptív folyamat, amelynek eredményeképpen az A és a B nyelven megfogalmazott szövegek közötti egyenértékűség csak elméleti célkitűzés lehet. A befogadói értelmezés, az interpretáció állandóan új olvasatokat, ennek következtében pedig újabb közölhetőséget, állandó újrafordításokat tesz szükségessé.

A fejezetben kifejtett második tematika a kommunikáció tárgykörébe sorolható. Arra a kérdésre keresi a választ, hogy a fordítás folyamata miként értelmezhető, hogyan magyarázható kommunikációs modellek segítségével. Kiemeli, hogy a lineáris modell az eredeti szöveg és a fordítás eredményeképpen létrejött szöveg közötti eltérést szemlélteti. A koncentrikus körök modellje az üzenetnek a befogadóra, az olvasóra gyakorolt hatását mutatja be, amelyet a spirálmodell megsokszoroz. Jakobson bipoláris felépítésű modellje az üzenet jelentésének és belső struktúrájának szem előtt tartásával, szemiotikai és nyelvi elemek alapján szemlélteti a kommunikációs folyamatot. A fordításelemzés funkcionális stilisztikai és hermeneutikai megközelítése alapján létrehozott modell a fordítói szövegbefogadást és alkotást a következő szintek alapján szemlélteti: I. a kommunikatív cél szintje; II. a situáció leírásának szintje; III. a stílusesszók kiválasztásának szintje; IV. a szintaktikai elemek rendszerének szintje; V. a nyelvi elemek rendszerének szintje. Kiemeli továbbá, hogy a fordítói szövegbefogadás és a szövegalkotás ugyanazt az utat megfordított sorrendben járja be.

A harmadik téma mintegy következtetésként Viszockij egyik dalának két fordítása alapján szemlélteti, hogy milyen interpretációs dimenzióváltások befolyásolhatják az újrafordításokat. A dalszöveg két magyar fordítását két eszmei tartalom jellemzi. Ratkó József fordítása (1988/2000) „az eszmeiség kohéziós erejének kiterjesztése felé tér el az eredetitől, Dudás Sándor újabb fordítása (2003) viszont a konkrét tárgyiasság jegyében született” (p. 20). „Mindkét fordítás a

fordító szubjektív befogadói horizontjának és a kor szellemiségének jegyeit hordozza magán” – állapítja meg még Cs. Jónás Erzsébet (p. 24).

A második, *A rejtőzködés és a szabadság képi világa* címet viselő tanulmány (pp. 26–67) a kötet leghosszabb írása. Ez a korábban már önálló kötetként megjelent munka is több részből áll. A lapokon a szerzők alkotói habitusát, munkásságát és képi világát is egybevető bevezetés után számos – a hasonló világszemlélet következtében nagyfokú rokonságot mutató – képi eszköznek a felsorolását, szövegszerű idézését, továbbá több eredeti darabnak és műfordításának az egybevetését olvashatjuk. A tanulmány oldalain több Ratkó József-vers megjelenik: a *Nyári napló* négy sorosai, a *Bokor s a Fegyvertelenül* című versek, a *Gyermekholmi* ciklus egy darabja s még további közel húsz költemény. A rövidebb verseket teljes egészükben megismerhetjük, a hosszabbaknak jellemző részleteivel találkozunk. Bennük a kiemelten vizsgált, a szabadság vágyát kifejező *kutya*-metaforára, illetve a rejtőzködést szimbolizáló *kő*-motívumra lelhetünk rá.

A központi részben – Viszockij *Amikor a dal...* kezdetű versének a bemutatása után – a *Dal a sorsról...* című, rendkívül összetett Viszockij-műhöz kapcsolódva következik a kötet egyik legrészletesebb, eredetit és fordítását összevető elemzése. A sors a versben előbb a *Sors* ('Szügyba'), majd a *Jó szerencse* ('Fortuna') nevű kutya képében önállósul. E nagyobb lélegzetű versnek természetesen többféle értelmezése is lehet, itt ezek egyikét olvashatjuk.

A rejtőzködés-motívum kapcsán ugyanitt az *Elegem van...* kezdetű versnek és műfordításának az elemzése található. Míg Viszockijnál az Élet s az ezt jelképező, a tenger vizébe a rejtőzködés miatt alámerülő *tenger-alattjáró* áll a középpontban, addig Ratkó fordításában a hullámsírba bukó *hajó* a Halált szimbolizálja. A szó szerinti értelmet megadó nyersfordítás és a Ratkó-vers eltérései egyértelműen jelzik a hangsúlyok szándékos elto-

lását: a magyar költő a műfordításba saját, sokkal mélyebb pesszimizmusát írja bele.

A tanulmány végén a trópusok és alakzatok mikroelemzését, s a versekhez kapcsolódó asszociatív viszonyok feltárását találjuk; Cs. Jónás Erzsébet igen finom érzékkel közelít a versek képi világához. A képek vizsgálata során a metafora számos fajtájára, illetve az ún. metaforalánra (p. 35) s a metaforához kapcsolódó oximoronra (p. 62) is olvashatunk példát. Az eredeti hasonlatból, mondja Cs. Jónás Erzsébet, a fordításban állapothatározói metafora lesz: „*Hajóként merülnék mélybe bukva*” (p. 63). Megjegyezzük azonban, hogy ezt a *-ként* toldalékkal ellátott képi eszközt több szerző máig is hasonlatnak tartja. A konkrét elemzések mellett a metafora elméleti megközelítésével is találkozunk a sorokban, így olvashatjuk itt többek között Fónagy Iván, Kemény Gábor és Gáspári László metaforáról tett megállapításait (p. 45). A tanulmány ábrái igen jól szemléltetik az elemzésben mondottakat.

A harmadik tanulmány *Kolhozvilág a Szovjetunióban – mentalitás és világlátás* címmel két tartalmilag összetartozó darabnak (*Levél a kiállításra – Levél a kiállításról*) az elemzése (pp. 68–77). A mezőgazdasági kiállításra Moszkvába utazott a férj, hogy felkísérje oda a kolhoz *Borka* nevű bikáját; a férjnek küldött levél és a rá adott felelet e versek tárgya. A hangnem erősen ironikus, ám a költő nem annyira a házaspár stílusán, mint inkább a jelzett korszakon gúnyolódik. A fordítás kapcsán szóba kerül, hogy az orosz eredetiben a *Borisz* férfinév becézett változataként szereplő állatnevet érdemes lett volna jobban megfelelő magyar névvel helyettesíteni, hiszen nálunk a *Borka* a *Borbála* becézője. A két mű bemutatásához kapcsolódó többszörös táblázat elkülöníti az írásnak pár évtizeddel ezelőtt még egyértelműen értett, de mára már „rejtett dimenziókat” felmutató motívumait azoktól, amelyek ma is még mindenki számára üzenetértékűek.

A negyedik tanulmány az *Adjekció és detrakció a fordításban – Nyelvhasználat a tár-*

sadalom férfi-nő viszonyrendszerében címet viselő írás (pp. 78–86) a férfi-nő viszonyt elemzi két eredeti mű és fordításaik alapján. A stílusra vonatkozó és „csökkentéssel járó finomításként” jellemzett, voltaképpen detrakciós (=elvonást megvalósító) művelet inkább Ratkó Józsefet jellemzi, míg a vers enyhébb szleng elemeinek a fordításához a magyar szubkulturális szókincs szélsőségesen negatív oldaláról válogató Erdélyi Z. János e fokozások révén adjekciós (=hozzáadást jelentő) műveletet hajtott végre.

Más hangulatú darabok jelennek meg a kötet ötödik tanulmányában, az *Önvallomások költői énképek. A szerelem ereje* című kiváló elemzésben (pp. 87–95), amely Viszockij *Lírai dal* című verséről és fordításáról szól. Cs. Jónás Erzsébet foglalkozik a metaforák sűrűségével és terjedelmével, s egy, a vers fordításában tapasztalható fordítói pontatlansággal is, az orosz *mepem* szó kapcsán. Nemcsak a költő fordítására, de az elemzés stílusára is jellemző lehet a következő részlet: „A fordítás népies archaizáló igei és névszói metaforái népmese-hatást érnek el. A bővülő, ráolvasó igei imperatívuszok itt és később fokozzák a szövegsemantikai expresszivitást” (p. 90).

A hatodik írás (pp. 96–104) további, a szerelmes versekben fellelhető Ratkó–Viszockij-párhuzamokat mutat be *Tematikus parallelizmusok a költői és fordítói lexikában* címmel. A korábbi elmélyült trópus- és alakzatelemzések folytatódnak e fejezet lapjain is; itt találjuk a kötet talán legfinomabb, nagyfokú beleérzésről, kiváló stilisztikai érzékről tanúskodó részleteit.

Az utolsó, rövid terjedelmű írás *Viszockij újabb magyar fordításai* címmel (pp. 105–111) az új, *Tilalmakat szegve* című műfordításkötethez (2003) kapcsolódik. „Erdélyi Z. János szövegértelmezése – írja Cs. Jónás Erzsébet – karakteresen tükrözi a fordítóra és a korra jellemző értékvesztett világlátás nyelvi stílusbeli sajátosságait” (p. 110).

A kötetet, amely a szerző szerteágazó érdeklődését, sokirányú tájékozottságát, alapos

szakmai tudását tükrözi, minden – az újabb orosz líra, ezen belül Viszockij művészete avagy a műfordítás kérdései iránt érdeklődő – olvasónak ajánljuk. A tanulmányok elolvasása nyomán egy sor új ismerettel gazdagodunk, legyen szó akár fordítástudományi kérdésekről, akár a műfordításokat készítő magyar költő munkásságáról, akár pedig – egyáltalán nem utolsósorban – a költői nyelv különlegességét jelentő képek és alakzatok világáról.

Simigné Fenyő Sarolta – Bodnár Ildikó

Muráth Judit

Szakfordítás és segédeszközök

(= *Folia linguae et communicationis 1*)

Pécs: PTE KTK, 2006. 173 p.

A szerző, Muráth Judit a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Gazdaságmódszertani Intézete Szakfordító és Terminológia Tanszékének vezetője, habilitált egyetemi docens. Tudományos munkásságában hangsúlyosan jelennek meg a szakfordítással (gazdasági szaknyelv), a fordítástudománnyal és a szakfordítók képzésével kapcsolatos kutatások, valamint a magyar–német kontrasztív (szak)nyelvi vizsgálatok. Rendszeres résztvevője hazai és külföldi konferenciáknak, évtizedes tapasztalattal rendelkezik a szakfordítás és a szakfordítás oktatása területén. Számos magyar, illetve nemzetközi projekt résztvevője. Tanulmányok mellett szerzője a *Zweisprachige Fachlexikographie* című monográfiának (Budapest: Nemzetközi Tankönyvkiadó, 2002.). Jelen könyvében a szakfordítással és a szakfordítás-oktatással kapcsolatos kutatásait, tapasztalatait foglalja össze.

A kötet öt fejezetre osztva a szerző 16 cikket tartalmazza, kisebb részüket (öt írást) magyar, többségüket német nyelven.

A XX. század vége, valamint (véltetően) a XXI. század is a globalizáció és a különböző

kultúrák/nyelvek találkozásának jegyében telt, illetve telik. A multinacionális cégek terjeszkedése, az utazás könnyebbé válása (országok, de akár kontinensek között) mind gyakoribbá teszik azokat a helyzeteket, ahol elkerülhetetlen az idegen nyelvek ismerete. Mivel jelenleg (Magyarországon különösen) viszonylag kevés ember beszél (megfelelő szinten) idegen nyelveket, az igény a tolmácsok és fordítók munkájára egyre nagyobb. Jelenleg a leendő fordítók és tolmácsok szakmájuk mesterfogásait már szervezett képzések keretein belül is elsajátíthatják. Mivel a fordítás (különösen a szakfordítás) interdiszciplináris jellegű: „...a szakfordítás jelentőségének növekedésével egyre inkább megkerülhetetlennek bizonyult olyan társtudományok ismerete és kutatási eredményeinek alkalmazása is, mint a szaknyelvkutatásé, a szaklexikográfiáé, terminológiáé vagy az informatikáé.” (p. 161)

A kötet írásai a szakfordítás kérdését vizsgálják különböző szempontokból. *A gazdasági szaknyelv – német magyar kontrasztív tanulmányok* fejezet első cikke a szaknyelvekről, illetve a (német) gazdasági szaknyelvről nyújt alapismereteket az olvasónak. A fejezet további tanulmányai a szerző kontrasztív vizsgálatairól adnak számot: a konnotációk szerepe és funkciója gazdasági szaknyelvben; a Funktionsverbgefüge fordításának problémái szakszövegek esetében; az enciklopédikus és nyelvi tudás szerepe a fordításban a *Standort* német terminus példáján.

A *Szakfordítás, terminológia és szaklexikográfia* fejezet a fordító szemszögéből vizsgálja a terminológiai feladatokat. Az első cikk elméleti, a terminológiai kutatások történetéről ad rövid áttekintést. A fejezet további három tanulmánya gyakorlati kérdésekkel foglalkozik: a számítógép felhasználhatósága terminológiai munkák során; a terminológia kialakulása/változása a rendszerváltás után; kontrasztív lexikológiai-terminológiai vizsgálatok (poliszémia, szinonímia, metaforák) a rendszerváltás utáni szaknyelvben.